

ДОСЛІДЖЕННЯ В ГАЛУЗІ СПЕЦІАЛЬНИХ
ІСТОРИЧНИХ ДИСЦИПЛІН

УДК 930(477)(092)“19”:[94(477.5)“16/17”]:622.34]

DOI: 10.15407/rksu.24.183

Марина Анатоліївна Філіпович,

кандидат історичних наук,

завідувач відділу кодикології та кодикографії

Інституту рукопису

Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського

ORCID: 0000-0002-7184-3203

e-mail: marifil@ukr.net

**П. К. ФЕДОРЕНКО. РУДНИ ЛЕВОБЕРЕЖНОЙ УКРАИНЫ XVII–XVIII вв.
МОСКВА: АН СССР, 1960. 264 с.:
ЖИТТЯ ІСТОРИКА КРИЗЬ ПРИЗМУ ОДНІЄЇ КНИГИ**

Мета роботи. Відтворити складний шлях наукової роботи українського історика, археографа, архівіста та педагога Павла Костянтиновича Федоренка (1880–1962) «Рудні Лівобережної України XVII–XVIII ст.» – від рукопису до друкованого видання. **Методологія.** Під час дослідження були застосовані загальнонаукові методи аналізу та синтезу, історико-критичний метод, а також мікроісторичний аналіз та біографічний метод, що дозволили реконструювати певний відрізок життя українського дослідника. **Наукова новизна.** Оприлюднено невідомі до цього часу факти біографії Павла Федоренка, виявлені нами під час наукового опрацювання архівного фонду дослідника, що зберігається в Інституті рукопису Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського. **Висновки.** З’ясовано, що за публікацією наукової роботи П. К. Федоренка прихована тривала боротьба з системою та людиною. В 1946 році рукопис монографічного дослідження П. К. Федоренка було викрадено М. Ф. Головановим. Ученому вдалося повернути свою наукову працю, але книга дев’ять років пролежала в портфелі редакції «Исторических записок». Тричі Федоренко отримував відмову від Інституту історії АН СРСР включити рукопис до своїх видавничих планів. Дирекція Інституту двічі (1957, 1958 рр.) відхиляла клопотання Сектору історії СРСР періоду феодалізму щодо публікації монографічного дослідження. Проте завдяки надзвичайній наполегливості вченого його праця все ж побачила світ. «Рудні» отримали схвальні відгуки та рецензії в наукових колах і від пересічних читачів. Реконструйовані події стануть у нагоді для біографістів Павла Федоренка, а також для дослідників українського історіописання 20–60 років ХХ століття.

Ключові слова: Павло Костянтинович Федоренко, рудні, Лівобережна Україна, Інститут історії АН СРСР, журнал «Исторические записки».

Актуальність теми дослідження. Пропоноване дослідження знаходиться у площині мікроісторії, – воно стосується конкретного моменту життя українського дослідника Павла Костянтиновича Федоренка (1880–1962), а саме непростого шляху просування до друку його монографії «Рудні Лівобережної України XVII–XVIII ст.», а також є студіями біографічними – адже описувана подія тривала не один десяток років. Дослідження цієї, власне головної, справи всього його життя є суттєвим кроком до відтворення повної інтелектуальної біографії історика, незаслужено призабутого в українській історіографії.

Аналіз досліджень і публікацій. Наукових студій, присвячених заявленій нами темі, в українській історіографії немає. Відсутнє і ґрунтовне дослідження життя та діяльності П. К. Федоренка, його історичних поглядів та наукової спадщини. Є декілька невеликих за обсягом біографічних розвідок істориків О. Б. Коваленка та В. В. Ткаченка [1; 2; 3] про трагічну долю репресованого вченого. Значені дослідники є авторами також кількох статей стосовно окремих наукових студій П. К. Федоренка [4; 5; 6].

У 2003 році вийшов друком бібліографічний покажчик наукових праць П. К. Федоренка з біографічною передмовою в серії «Історики та краєзнавці Чернігівщини» [7].

Згадується Павло Федоренко (як краєзнавець, архівіст та педагог) в узагальнюючих працях та оглядах, присвячених регіональній історії Чернігівщини [8; 9; 10; 11; 12].

Наукова новизна. Частину архівної спадщини П. К. Федоренка було виявлено нами серед масиву документів української історикіні Олени Станіславівни Компан, фонд якої перебував на той час на науковому опрацюванні¹. Отже, широкому загалові буде представлено невідомі факти з біографії українського дослідника П. К. Федоренка, зокрема про непростий шлях його наукової роботи «Рудні Лівобережної України XVII–XVIII ст.» від рукопису до друкованого видання.

Мета дослідження. Розкриття невідомих сторінок (віх) життя та діяльності призабутого українського дослідника Павла Костянтиновича Федоренка.

Виклад основного матеріалу. У 1960 році в московському видавництві АН СРСР вийшла друком монографія «Рудни Левобережной Украины XVII–XVIII вв.» (рос. мовою) українського історика, археографа, архівіста та педагога Павла Костянтиновича Федоренка (1880–1962) [13]. Книга стала справжнім дарунком до 80-річного ювілею дослідника. Написано її було понад 30 років тому, і вона пройшла непростий шлях від рукопису до друкованого видання.

П. К. Федоренко не був титулованим ученим, проте його життєвий і творчий шлях заслуговує на увагу дослідників. Коротко зупинимось на основних віхах життя вченого [2, с. 199–21; 3, с. 3; 7].

¹ Документи П. К. Федоренка зберігаються у фондах Державного архіву Чернігівської області, Музею Корсунь-Шевченківської битви та Інституту рукопису Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського (ф. 215), а також у приватній колекції двоюрідної онуки вченого Л. С. Федоренко (м. Челябінськ).

Народився майбутній історик 30 жовтня 1880 року в містечку Ямпіль Глухівського повіту Чернігівської губернії в бідній міщанській родині. Після закінчення початкової школи вступив до підготовчого класу нижчої сільськогосподарської школи на хуторі Воздвиженській поблизу Ямполя, заснованої громадським діячем, філософом та педагогом Миколою Неплюєвим¹. Навчання у Воздвиженській школі, як зазначають дослідники, суттєво вплинуло на формування світогляду Павла Федоренка: звідти беруть коріння працелюбність, правдивість, почуття відповідальності та витриманість, завдяки яким він стійко переніс усі карколомні події свого нелегкого життя².

Після нижчої школи П. Федоренко витримав іспит на звання вчителя початкової, а згодом і двокласної школи. У 1900–1908 роках викладав на Волині. Склав екстерном екзамену в Острозькій чоловічій гімназії та вступив на юридичний, а згодом перевівся на історичний факультет Київського університету Святого Володимира.

У студентські роки Павло Федоренко розпочав серйозні наукові дослідження історії Лівобережної України XVII–XVIII ст. [14; 15], брав участь у роботі історико-етнографічного гуртка під керівництвом професора університету М. В. Довнара-Запольського. Талановитий студент мав усі підстави лишитися в університеті для подальшої науково-педагогічної діяльності, проте попри всі клопотання друзів і знайомих там Павла Федоренка не залишили: на нього чекала військова служба. Відслуживши рік писарем у запасному батальйоні (був демобілізований за станом здоров'я), викладав історію в Чернігівському вчительському інституті³ (1916–1930) (згодом – Чернігівському інституті народної освіти); в 1917–1921 роках – у Чернігівському народному університеті, в заснуванні якого брав участь разом із відомими громадськими діячами і краєзнавцями П. Дорошенком і А. Верзиловим. У Чернігівському вчительському інституті П. К. Федоренко очолював деканат, завідував кафедрою історії, за сумісництвом обіймав посади вченого архівіста, завідувача сектору Чернігівського губернського, згодом крайового історичного архіву.

Павло Федоренко доклав чимало зусиль до організації на базі архіву студентського історико-архівного гуртка, діяльність якого протягом 1922–1924 років здобула широкого розголосу і дістала схвалення далеко за межами Чернігівщини. У 1928–1929 роках керував роботою історико-архівного семінару, учасники якого досліджували соціально-економічну історію краю XVII–XVIII ст. Значну роботу проводив у Чернігівському науковому товаристві, де очолював

¹ М. Неплюєв був організатором Православного Хрестовоздвиженського Трудового Братства, що уособлювало живу модель вільного братерства бідних і багатих християн та ґрунтувалося на євангельських етичних засадах – вірі, любові та праці.

² П. К. Федоренко присвятив Воздвиженському братству свій роман «Серебряные нити».

³ Протягом першого року існування навчального закладу в ньому здобували освіту 22 студенти й, окрім директора, працювали двоє штатних викладачів – С. І. Воробійов та П. К. Федоренко.

історико-філологічну (з 1929 року – історико-краєзнавчу) секцію¹. Входив до складу ініціативної групи, яка заснувала в 1924 році Чернігівський інститут краєзнавства, що мав координувати краєзнавчі дослідження в регіоні.

Отже, наприкінці 20-х – на початку 30-х років Павло Федоренко здобув значний авторитет у наукових колах і став визнаним лідером серед дослідників Чернігівщини. Саме в цей час він був обраний позаштатним науковим співробітником низки академічних установ – Комісії Лівобережної України, Науково-дослідної кафедри історії України, якою керував Михайло Грушевський, Комісії для вивчення соціально-економічної історії України XVII–XVIII ст.

Навесні 1929 року розпочались арешти представників наукової та творчої інтелігенції, звинувачуваних у приналежності до міфічної «Спілки визволення України». 21 жовтня 1930 року було заарештовано й Павла Федоренка, але через відсутність доказів «контрреволюційної діяльності» звільнено з-під варті. Дослідник був змушений полишити «за власним бажанням» викладацьку діяльність в інституті та зосередитися на роботі в архіві та Чернігівському науковому товаристві.

20 серпня 1934 року Павла Федоренка заарештували вдруге (йому знову інкримінували членство в українській контрреволюційній організації), проте в жовтні цього ж року відпустили через брак доказів. До архіву він уже не повернувся і був змушений заробляти собі на життя на посаді плановика-економіста в Чернігівській міській раді.

14 жовтня 1938 року П. К. Федоренка було заарештовано втретє. Його звинувачували в участі в організації Чернігівської філії СВУ та контрреволюційного підпілля на Чернігівщині, яку він нібито здійснював згідно із вказівками та інструкціями М. Грушевського, а також у шпигунській роботі на користь Польщі. У наукових роботах Федоренка експертна комісія знайшла численні «викривлення» («написані виходячи з методології поміщицько-буржуазної історіографії» «націоналістичної школи Грушевського») [2, с. 208–209; 1, с. 228–233]. Згідно з вироком Особливої наради при НКВС СРСР Павла Федоренка було засуджено до 5-ти років заслання до Казахстану (м. Казалинськ). Певний час науковець викладав математику в Казалинському училищі (через нестачу педагогів під час Другої світової війни). В Україну повернувся восени 1945 року.

Протягом 1945–1946 років Павло Федоренко читав курс елементарної математики в Конотопському вчительському інституті. Згодом переїхав до Києва і в серпні влаштувався на посаду старшого наукового співробітника Державного історико-культурного заповідника «Києво-Печерська лавра» (1946–1948 роки). У 1948–1954 роках учений мешкав у місті Корсунь-Шевченківський та працював завідуючим відділом і заступником директора Музею Корсунь-Шевченківської битви. Останні роки життя Павло Федоренко провів у Києві.

За хрущовської «відлиги» історик оскаржив винесений йому в 1938 році вирок та дочекався його скасування. Президія Чернігівського обласного суду

¹ Засноване в 1920 році як філія київського Українського Наукового Товариства, з 1925 року діяло під егідою Всеукраїнської академії наук.

16 травня 1959 року ухвалила рішення про цілковиту реабілітацію Павла Костянтиновича Федоренка [2, с. 210].

Помер Павло Федоренко 5 лютого 1962 року.

В українській історіографії П. К. Федоренка відносять до так званої школи О. Лазаревського (лівобережної історичної школи). Основний напрям його наукових студій – соціально-економічна історія Лівобережної України – Гетьманщини XVII–XVIII ст. [16; 17]. П. Федоренко досліджував історію залізорудної промисловості Лівобережної України [13; 18; 19]. Вивчав історію монастирського господарства [20; 21; 22]. Студював регіональну історіографію Чернігівщини, історико-культурну спадщину краю [23; 24; 25]. Є автором стислого, проте ґрунтовного огляду фондів Чернігівського архіву [26], а також комплексів документів архівного фонду [4; 5].

Викликає подив той факт, що наукову працю не титулованого науковими ступеннями та вченими званнями українського дослідника (який, до того ж, ще й відсидів 5 років у концтаборах ГУЛАГу) було схвалено до друку Інститутом історії АН СРСР, включено до його видавничого портфеля та видано в Москві, у Видавництві АН СРСР¹.

У широкому сенсі праця П. Федоренка була присвячена популярній за тих часів тематиці – історії металургійної справи. У монографії на ґрунтовній джерельній базі (автор залучив неопубліковані документи з архівосховищ Києва, Чернігова, Харкова та Москви, а також великий порівняльний матеріал про рудні волинські, київські, білоруські та польські) розглянуто початкові етапи розвитку залізоробної промисловості України XVII–XVIII століть. Майстерно оперуючи статистичними та топонімічними даними, П. К. Федоренко встановив, що протягом зазначеного періоду на Лівобережній Україні працювали одночасно не менше 50 рудень (залізорудних підприємств/«металургійних млинів»), які щорічно давали по 500–700 пудів «сиродутного» заліза кожна. Такої кількості продукції вистачало для задоволення місцевих потреб майже до 40-х років XVIII ст. Серед власників рудень дослідник згадує і Києво-Печерську лавру, якій у 1862 році належало 7 рудень [13].

Автор наводить цікаві факти і дані про місце розташування рудень на Лівобережному Поліссі, їхню кількість, про техніку та технологію виробництва заліза (заслуговує на увагу висновок про широке застосовування примітивного гідравлічного двигуна у вигляді так званого млинового кола), а також його якість і кількість; підприємство розглядається в його соціальному розрізі. Усе це, на думку автора, свідчить на користь того, що підприємства типу українських рудень були однією з початкових форм залізоробної мануфактури. Це дозволило

¹ Варто зазначити, що в Павла Федоренка вже був досвід публікації роботи у Видавництві АН СРСР (а отже, її певні зв'язки, зокрема з Б. Грековим): у 1948 році вийшла друком його праця у «вимушеному співавторстві» (про що він згадував у своїх листах) із Д. Ф. Красицьким, директором Державного історико-культурного заповідника «Києво-Печерська лавра», – «Усыпальница Юрия Долгорукого. Москва-Ленинград: Издательство АН СССР, 1948. 34 с.».

авторові спростувати висновки своїх попередників (П. Г. Любомирова зокрема), які вважали українські рудні примітивними і малопродуктивними підприємствами, а українські землі – винятково сировинною базою Московії [13].

Монографія П. К. Федоренка пролежала «під сукном» у Москві близько 10 років. У листі до доктора історичних наук, професора Московського державного університету Бернгарда (Бориса) Борисовича Кафенгауза (від 30 листопада 1960 року) Павло Федоренко згадував: «*Моя книга о руднях прошла тяжелый путь и на последнем этапе была причиной моей болезни*» [27]¹. Про її поневіряння московськими видавництвами йдеться трохи нижче. До друку ця наукова праця могла б взагалі не потрапити: в 1947 році рукопис в автора було викрадено.

Як вже було зазначено, частина документальної спадщини П. К. Федоренка була виявлена нами під час наукового опрацювання особового архівного фонду Олени Компан (№ 297). Як вони потрапили до фонду, достеменно невідомо. Олена Станіславівна Компан була «соседкой по бульвару» Павла Костянтиновича (його останнє місце проживання: Київ, бульвар Лихачова, буд. 7, кв. 6б, в О. С. Компан – буд. 8 б, кв. 25). Дослідниця, яка писала рецензії на всю поточну історичну літературу, не могла оминати й роботи П. Федоренка (яка, до того ж, була близькою їй тематично). У рецензійній статті «Сторінки з історії промисловості України» О. Компан високо оцінила монографію П. К. Федоренка, зауваживши, що вона «написана з такою науковою сумлінністю і скрупульозністю, яка обеззброює критика» [27]². А також натякнула, що робота містить «*певний підтекст*», адже «*ряд думок і висновків напрошуються самі собою, хоч автор їх і не висловив, або висловив не зовсім чітко...*» [27].

У архіві Павла Федоренка зберігається подарований Оленою Компан машинописний варіант рецензії з правками автора та присвятою: «*Подарок от автора. Напечатана в «Укр. истор. журнале» за 1961 год. № 2*».

Серед документів П. К. Федоренка нашу увагу привернула папка з написом (рукою вченого) «Дело о краже ученым секретарем киевского культурного заповедника «Киево-Печерская лавра» Николаем Федоровичем Головановым рукописи старшего научного работника того же заповедника Павла Константиновича Федоренко «Рудни Левобережной Украины в XVII–XVIII вв.», а також кілька папок («справ») із назвою «Переписка по поводу издания работ Павла Констан-

¹ Оскільки як архівний фонд П. К. Федоренка перебуває на опрацюванні, при посиланні ми будемо вказувати у квадратних дужках лише номер фонду.

² У листі до доктора історичних наук, професора Віктора Корниловича Яцунського, наукового редактора «Рудень», [1960 р.] П. К. Федоренко писав: «Я очень рад, что наши мнения об отзыве Е. С. Компан совпали (хороший и грамотный). Я читал этот отзыв в рукописи. Рукописный текст в сравнении с печатным несколько мягче, что, с моей точки зрения, говорит в пользу Елены Станиславовны. Вообще, общее впечатление от нее очень приятное, сложившееся в результате нескольких встреч с нею (она является моей соседкой по бульвару) подтверждает мнение Н. В. Устюгова о ней, как о серьезном работнике, и, добавлю, приятном собеседнике» [27]

тиновича Федоренко». Ці документи дозволили відтворити невідомі досі сторінки життя вченого, пов'язані з його головною науковою працею. Зупинимося детальніше на цих документах.

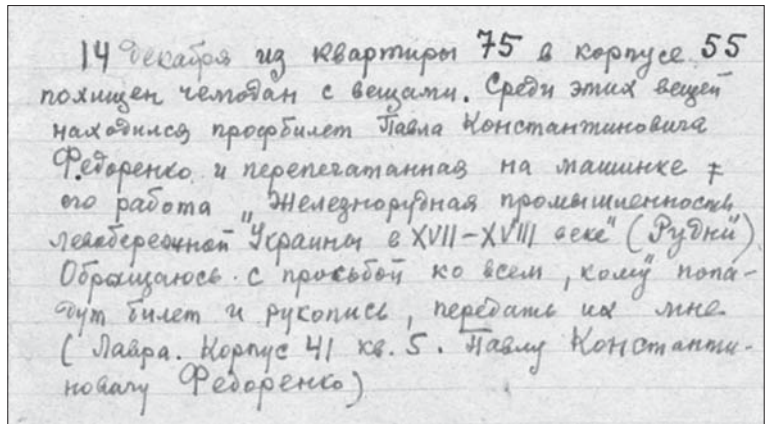
Отже, в 1946 році Павло Федоренко працював старшим науковим співробітником історико-культурного заповідника «Києво-Печерська лавра». Восени цього ж року на посаду вченого секретаря заповідника було призначено колишнього викладача та завідуючого кафедрою історії Чернігівського вчительського інституту Миколу Федоровича Голованова. Голованова Федоренку представив його колишній учень, директор історичної бібліотеки Петро Васильович Голік. Архівіст П. Федоренко зафіксував у сформованій ним справі «про викрадення М. Ф. Головановим рукопису «Рудні Лівобережної України в XVII–XVIII ст.»: **«Знакомя меня с этим молодым человеком, Голик сказал, обращаясь к нему: «это мой старый учитель, которому я очень многим обязан. Он и тебе поможет в твоей работе» [27].**

З'ясувалося, що Микола Голованов приїхав до Києва з метою якомога швидше написати кандидатську дисертацію. Своїм неофіційним керівником він обрав П. К. Федоренка. З огляду на те, що Голованов вважав себе медієвістом та висловив бажання студіювати середньовічну історію України, Павло Федоренко порадив йому тему «Господарство міст з магдебурзьким правом на Лівобережній Україні». Якось у розмові поважний дослідник пригадав, що в Конотопі, в його рідних сестер, зберігається **«давно написання... и случайно уцелевшая во время войны и немецкой оккупации работа под названием «Рудни на Черниговщине ... работа эта сейчас представляет большую ценность, так как многие материалы, на основании которых написана эта работа (напр., черниговские архивы), погибли во время немецкой оккупации и восстановить их невозможно» [27].**

Кілька днів потому з'ясувалося, що Наркомпрос відряджає Миколу Голованова до (!) Конотопа інспектувати середні школи. Цю поїздку нібито влаштували йому знайомі з Наркомпросу, щоб дати можливість заробити додаткові гроші: **«Надо поправить финансы, – сказал он улыбаясь. – Вот и хорошо, - сказал я. Вы остановитесь у моих сестер, которые примут Вас как родного и будут Вам полезны как учительницы-старожилы: они всех в Конотопе знают. Да, кстати, Вы привезете мне и мои «Рудни...» [27].**

4 грудня 1946 року Микола Голованов поїхав у відрядження не до Конотопа, а до Бахмача, проте завітав до сестер Павла Федоренка за «конотопським рукописом» (**«ведь это одна только станция!»**). Повернувшись до Києва 14 грудня, Голованов одразу відвідав учителя, який зліг із серцевим нападом. Але без рукопису. Його він обіцяв принести пізніше, коли Федоренко після одужання вийде на роботу. Федоренко не одержав свого рукопису і після виходу на роботу (16 грудня): Микола Голованов у присутності всіх наукових співробітників заповідника повідомив, що в той час, коли він відвідував хворого колегу, з його квартири викрали валізу з костюмом і рукописом П. К. Федоренка [27].

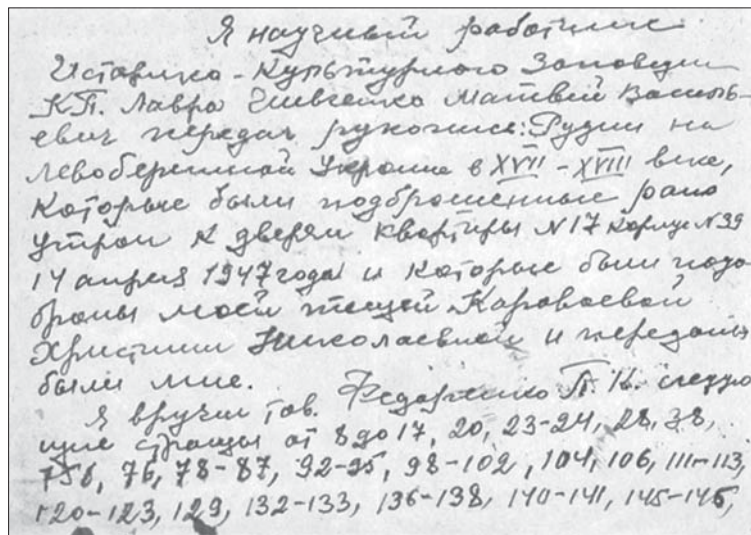
Розпачу дослідника не було меж. Декілька разів він вивішував у Нижній Лаврі оголошення з проханням повернути викрадений рукопис, проте їх хтось постійно зривав. І хоча, як Павло Федоренко сам пізніше зафіксував у

своїх щоденникових записах, «*многое в этом деле мне казалось странным*», йому довелося змиритися з фактом зникнення «Рудень». З Головановим Федоренко зберіг «рівні» відносини. З приводу дисертації вони більше не спілкувалися [27].

28 березня 1947 року Петро Васильович Голік повідомив Павлу Федоренку таку новину: від старшого інспектора управління вищою школою Наркомпросу УРСР Петра Ілліча Годенка він дізнався про те, що М. Ф. Голованов пише дисертацію на тему «Рудні на Лівобережній Україні XVII–XVIII ст.». Годенко підкреслив (як зафіксував з його слів у своєму щоденнику Павло Федоренко): «*у него составилось мнение, что в руки Голованова случайно попал большой интересный материал, с которым он не в состоянии справиться*» (з листа П. Федоренка до Міністерства державної безпеки) [27].

Петро Голік також повідомив свого вчителя про те, що дисертацію для М. Голованова друкує Марія Зак. Усе це Голік повторив ще раз у присутності іншого колишнього учня П. Федоренка, заступника директора Центрального історичного архіву Аркадія

Васильовича Бондаревського. Цей факт підтвердила і сама друкарка, до якої Федоренко завітав разом із Бондаревським.

14 квітня 1947 року о 6-й ранку частину рукопису П. К. Федоренка було підкинуто під двері квартири № 17 корпусу № 39, де мешкав секретар партійної

організації музею-заповідника «Києво-Печерська лавра» Матвій Васильович Шевченко. Рукопис під дверима виявила його теща Христина Миколаївна Короваєва.

Д. Ф. Красицький, директор історико-культурного заповідника, якого утаємничили в цю справу, звернувся до Наркомпросу із запитом про те, чи був М. Ф. Голованов у відрядженні в Конотопі – Бахмачі 4–12 грудня 1946 року. Як і очікувалося, відповідь була негативною.

Микола Голованов, відчувши, що над ним густішають хмари, повернув Федоренку одну з частин рукопису, стверджуючи, що йому її теж підкинули. Після тиску на нього Голованов віддав усю роботу її власнику, зобов'язавшись надалі в жодній установі рукопису до захисту не представляти, ніде його не публікувати (з розписки М. Ф. Голованова П. К. Федоренкові від 6 травня 1947 року) [27].

Розписка
Жаба написана Федоренком П.К. стов. 611
з Голованов М.Ф. відсутній, присвоєння, а замість
власницькому мелашини втручанням Вашу роботу
н.Рудин на недовірених Українських свіданнях є неї
роботу ми в какому урядовим не представили без
уваги ми заступо.
В даній формі відсутній стов. 611 невідомо.
За велике подяки в какому направленням будучи невідомо
наказавши неї свіданням записки.
6/11 1947. Голованов

21 травня 1947 року відбулися збори наукових співробітників Державного історико-культурного заповідника «Києво-Печерська лавра», де було ухвалено звільнити М. Ф. Голованова з посади вченого секретаря заповідника та попередити про кримінальну відповідальність перед Народним судом у разі повного або часткового використання матеріалів та фактів з наукової роботи П. К. Федоренка. Було вирішено також довести цю справу до відома ВАК як найвищої установи, що регулює присудження вчених ступенів [27].

Варто наголосити, що сам Павло Федоренко дорікав Голованову в незнанні латини, а також називав його «великоросом».

Доля, ніби їй цього випадку зухвалого викрадення наукової праці з метою подальшого плагіату було замало, приготувала для Павла Федоренка нові випробування.

23 вересня 1951 року вчений (на той час завідділом та заступник директора держмузею м. Корсунь-Шевченківський) рекомендованим листом відправив до редакції «Исторических записок» (видання Інституту історії АН СРСР) свою роботу «Рудни Черниговского Полесья XVII–XVIII ст.» із проханням надрукувати її в цьому часопису. В листі, адресованому редактору «Исторических записок» І. У. Будовніцу, містилися дві схвальні рецензії на роботу – доктора історичних наук, професора Б. Б. Кафенгауза¹ (м. Москва) та кандидата історичних наук М. М. Ткаченка² (Інститут історії та теорії архітектури, м. Київ). У редакції «Исторических записок» «Рудні» П. К. Федоренка отримали схвальні відгуки та були включені до видавничих планів. А далі – довгі роки невизначеності та тиші.

Ще на самому початку «боротьби» за рукопис прихильні до Павла Федоренка Борис (Бернгард) Борисович Кафенгауз, доктор історичних наук, професор історичного факультету Московського державного університету, та Олексій Леонтійович Нарочницький, старший науковий співробітник Інституту історії АН СРСР, завідувач кафедру нової та новітньої історії Московського педагогічного інституту ім. В. І. Леніна, радили досліднику видати книгу через Українську академію наук. Рекомендували йому звернутися до Вадима Архиповича Дядиченка («человек по своим знаниям вполне могущий оценить качество "Рудень" и по натуре трогательно внимательный и доброжелательный») (з листа С. Д. Іванова до П. К. Федоренка від [1951 р.] [27]).

За дорученням П. К. Федоренка просуванням «Рудень» у редакції «Исторических записок» Інституту історії АН СРСР займалися його родичі та небайдужі до долі цієї наукової праці люди: Л. Д. Іванова (дружина П. К. Федоренка), С. Д. Іванов (шурин П. К. Федоренка), письменник, заступник головного редактора журналу «Новый мир» С. С. Смирнов, П. І. Лисенко, уже згадувані О. Л. Нарочницький та М. М. Ткаченко та ін. У листі до М. М. Ткаченка від 25 листопада 1953 року Павло Костянтинович із розпачем зазначав: «**Всем им тов. Будовниц говорил, что рукопись находится в редакции журнала "Исторические записки" и будет запечатана в № 42 или 43. Ни на одно мое письмо (напр. 23. XI. 1951, 23. III. 1952 и др.) т. Будовниц мне не ответил**» [27].

Миколі Ткаченку вдалося з'ясувати, що рукопис у редакції «Записок» **лежит действительно долго, потому что Б. Д. Греков хочет ее прочитать перед печатанием. Б. Д. Греков был нездоров...**», і він порадив Павлу Федо-

¹ Рецензія Б. Б. Кафенгауза про роботу П. К. Федоренка «Рудни Черниговского Полесья в XVII–XVIII ст.»: «Работа П. К. Федоренко заслуживает напечатания. Если будут затруднения при отдельном ее издании, /такое издание было бы всего желательнее/, то следует рекомендовать первую часть ее для «Исторических записок». Для этого следует несколько сократить первую главу, а также устранить некоторые длинноты в других главах» [27].

² Рецензія М. М. Ткаченка на роботу П. К. Федоренка «Рудни Черниговского Полесья в XVII–XVIII ст.»: «В целом работа П. К. Федоренка о руднях представляет интересное монографическое исследование, которое заслуживает напечатания. Опубликование его несомненно будет содействовать дальнейшему изучению и освещению одной из важных отраслей народного хозяйства – истории железной промышленности на Украине» [27].

ренку знову написати листа секретареві «Исторических записок» І. У. Будовніцу з проханням нагадати Борису Дмитровичу Грекову про «Рудні» та передати йому рукопис для прочитання (з листа М. М. Ткаченка до П. К. Федоренка від 30 серпня 1953 року) [27]. На цей лист І. У. Будовніц досить швидко відповів: **«Глубокоуважаемый Павел Константинович, Н. М. Ткаченко не совсем точно Вас поинформировал. Ваша работа не подготовлена к печати, а находится у Б. Д. Грекова, который хотел непременно сам ее посмотреть и поправит. Этому помешала его тяжелая болезнь... Мы все надеемся, что он в самое ближайшее время вернется к работе»** (з листа І. У. Будовніца до П. К. Федоренка від 8 вересня 1953 року) [27].

9 вересня 1953 року радянського історика українського походження академіка АН СРСР Бориса Дмитровича Грекова не стало. Певний час доля рукопису Павла Федоренка була невідомою.

У 1954 році Павло Федоренко вніс у свою роботу **«необходимые изменения и дополнения и заново написал предисловие»** та повторно надіслав рукопис до редакції «Історичних записок» (лист П. К. Федоренка до Л. С. Гапоненка від 24 березня 1954 року) [27], а 8 травня цього ж року отримав відповідь від І. Будовніца: **«Мы сейчас "пропускаем" два тематических тома, посвященных советскому периоду и революции 1905–1907 гг., для которых, естественно, ваша статья не подходит. Как только эта работа будет завершена, я тотчас же подготовлю Вашу статью к печати для очередного тома»** [27].

В очікуванні результатів у справі публікації «Рудень» П. К. Федоренко навіть змінив місце проживання: переїхав з Корсуня-Шевченківського до Києва та орендував абонентську скриньку № 25 на Головпоштамті, про що зазначив у листі до І. У. Будовніца від 15 лютого 1955 року [27].

Другу частину своїх «Рудень» (документальну; з описом окремих рудень Лівобережжя) під назвою «Документы по истории металлургии на Левобережной Украине в XVII–XVIII вв.» П. К. Федоренко в липні 1955 року надіслав завідувачу сектором публікації джерел Інституту історії АН СРСР Олексію Леонтіювичу Новосельському. Її було включено до збірки «Материалы истории СССР» (Москва, 1957. Т. 5). Тут також не все було добре. Мала місце суттєва затримка з виходом збірки у світ. З. М. Бочкарьова, «бригадир» сектору публікації джерел Інституту історії АН СРСР, у листі до П. К. Федоренка від 5 вересня 1957 року писала: **«Дело в том, что наше Издательство из-за юбилейных изданий к 40-летию Октября, которые идут далее "молнией", очень задерживает работу остальных изданий. Вот и наш сборник попал в эту категорию»** [27]. Не за тією адресою була вислана Федоренкові верстка його роботи – помилково на «домашню» адресу дослідника (вул. Жертв революції, буд. 4 а, корпус 3, кв. 17) – до студентського гуртожитку, **«где за ее сохранность ручаться нельзя»** (із листа П. К. Федоренка до З. М. Бочкарьовій, від 19 січня 1957 року) [27].

За порадою О. Нарочницького, П. Федоренко під час свого чергового візиту до Москви звернувся до заввідділом сектору історії СРСР періоду феодалізму

Інституту історії АН СРСР Л. В. Черепніна з приводу *«способов включения моей большой работы "Металлургия Левобережной Украины в XVII–XVIII вв." в издательский план Института истории на 1956 год с целью напечатания»* (з листа П. К. Федоренка до О. Л. Нарочницького, від 21 вересня 1955 року) [27]. Л. Черепнін запропонував П. Федоренку зробити в Інституті історії доповідь на будь-яку (на власний розсуд) тему з його роботи.

На засіданні Сектору історії СРСР періоду феодалізму від 19 січня 1956 року було заслухано доповідь П. Федоренка на тему «Рудни XVI–XIX ст. на території ССРСР». Роботу українського дослідника рекомендували до друку. У жовтні 1956 року О. О. Преображенський, учений секретар Сектору історії СРСР періоду феодалізму, повідомив Федоренкові про те, що його роботу включено до проекту видавничого плану Інституту історії на 1957 рік (лист П. К. Федоренка до О. О. Преображенського від 8 січня 1957 року) [27]. У книзі № 57 (1956 р.) «Исторических записок» була надрукована доповідь Павла Федоренка «Рудни XVI–XIX ст. на территории СССР». А навесні 1957 року Федоренко отримав офіційного листа від заввідділом Сектору історії СРСР періоду феодалізму Л. В. Черепніна з повідомленням про те, що *«монография "Рудни Левобережной Украины в XVII–XVIII вв." исключена дирекцией Института истории из издательского плана 1957 г. ввиду сокращения общего листажа. Издательский план на 1958 г. еще не рассматривался»* (лист Л. В. Черепніна до П. К. Федоренка, від 19 квітня 1957 року) [27].

П. К. Федоренко в листі до О. А. Нарочницького (від 25 квітня 1957 року) писав: *«...в отношении главной цели я снова нахожусь в положении муравья, отброшенного чьим-то сапогом назад... Хотя мое положение пришельца со стороны не должно было бы мне внушать слишком больших надежд, но я все же надеялся и сейчас не знаю, что мне делать. Ждать? Но такой же ответ я могу получить и в 1958 году. При этом я далее не уверен, что "сокращение общего листажа" является основной причиной отказа. Иногда, в минуты малодушия, мне хочется ее просто сжечь, и я бы это сделал, если бы у меня была уверенность, что она не имеет объективной ценности»* [27].

Незважаючи на чергову поразку, Павло Федоренко був налаштований рішуче. Кілька місяців потому він писав у листі до того ж Олексія Нарочницького: *«Сначала эта очередная неудача очень меня удручила... Но сейчас я снова полон энергии во что бы то ни стало добиться ее напечатания»* (лист П. К. Федоренка до О. Л. Нарочницького від 28 серпня 1957 р.) [27].

Павло Федоренко знову звернувся з листами до заступника директора Інституту історії АН СРСР Луки Степановича Гапоненка (лист від 10 жовтня 1957 року) з проханням *«помочь мне опубликовать мою работу»* та до завідуючого Сектором історії СРСР періоду феодалізму Лева Володимировича Черепніна з проханням *«включить мою монографию "Рудни Левобережной Украины в XVII–XVIII вв." в издательский план 1958 года и ходатайствовать перед редакцией Института истории о ее напечатании»* (лист від 10 жовтня 1957 року).

В офіційному листі-відповіді (від 17 жовтня 1957 року) Л. В. Черепнін наголосив, що Сектор увесь час підтримує прохання П. К. Федоренка, але через перевантаження видавничого плану Інститут історії відмовився від публікації монографії та порадив йому звернутися безпосередньо до директора Інституту А. Л. Сидорова. Л. С. Гапоненко у своєму листі від 18 листопада 1957 року підкреслив, що Інститут змушений був скоротити видавничий план, передусім за рахунок авторів, що не входять до штату установи. Але обіцяв включити роботу П. К. Федоренка до планів за першої нагоди та порадив підтримувати зв'язок із секретарем Інституту історії та Л. В. Черепніним.

Стомившись від очікування відповіді від Інституту історії АН СРСР, П. К. Федоренко намагався видати книгу через «Соцэкгиз» (видавництво соціально-економічної літератури): в січні 1958 року надіслав рукопис його директорові, професору Д. А. Надточееву, а також головному редактору Г. О. Конюхову (30 січня 1958 р.) (з ним П. К. Федоренка познайомив Л. В. Черепнін). Зрештою – отримав чергову відмову. В офіційному листі завідуючий редакцією літератури з історії СРСР Г. О. Конюхов виніс Федоренку вердикт: *«Касаясь истории одной отрасли промышленности, именно экономики, организации и техники производства железа на металлургических мельницах в XVII–XVIII ст., данная работа освещает узкий исторический вопрос, ограниченный к тому же локальными рамками Левобережной Украины. Наше издательство имеет своей задачей выпуск литературы, посвященной более общим проблемам социально-экономической истории России, с большей полнотой раскрывающим закономерности ее исторического развития... Исходя из этого, мы вынуждены отказаться от принятия Вашей работы к изданию. Она имеет все основания быть изданной на Украине, поскольку непосредственно касается ее истории»* [27].

Павло Константинович Федоренко писав у листі до свого знайомого Петра Івановича Лисенка від 15 березня 1958 р.: *«Значит – еще одно поражение! Два дня я ходил как оглушенный ударом дубины по голове, а потом пришел в норму и стал рассуждать. Конечно, если бы научные достоинства книги видны были только одному автору, то после этого удара ее следовало бы сжечь. Но в моей подшивке накопилось столько положительных отзывов представителей “научной общественности, что такой шаг можно было бы расценить просто как проявление малодушия (выправлено з: как неудачное подражание Гоголю)». Очевидно нужно продолжать борьбу!»* [27].

У 1958 році Павло Федоренко вкотре звернувся до Лева Черепніна з проханням включити монографію до видавничого плану Інституту. Звертався він і до директора Інституту історії АН СРСР А. Л. Сидорова. 15 серпня 1958 року відбулося засідання дирекції Інституту історії АН СРСР, де було розглянуто лист П. К. Федоренка з приводу видання його монографії. На засіданні постановили: схвалити пропозицію Сектору історії СРСР періоду феодалізму про видання Інститутом історії монографії П. К. Федоренка та включити роботу до видавничого плану Інституту на 1959 рік (копія виписки з протоколу № 21 засідання дирекції Інституту історії АН СРСР від 15 серпня 1958 року) [27].

21 жовтня 1958 року рукопис, передрукований через два інтервали (згідно з вимогами видавництва Інституту), був відправлений П. К. Федоренком рекомендованою бандероллю до Москви. Текст включав 15 таблиць; словник технічних та спеціальних термінів, пов'язаних із рудницькою справою; графік зростання кількості рудень Лівобережної України в XVII–XVIII ст.; карту залізних заводів Лівобережної України; 6 фото (з листа до А. М. Сініцина, вченого секретаря Інституту історії АН СРСР, від 23 жовтня 1958 р.) [27].

28 жовтня 1958 року Павло Федоренко отримав офіційного листа за підписом ученого секретаря А. М. Сініцина: **«При составлении плана редакционной подготовки Института истории на следующий год попытаемся включить Вашу работу в этот план. О результатах сообщим Вам, как только план редакционной подготовки будет утвержден»** [27].

Микола Ткаченко погодився перечитати монографію Павла Федоренка в її останній редакції та написати на неї нову рецензію. Всі зауваження з відзиву Б. Б. Кафенгауза, написаного ним на прохання Б. Грекова, були враховані П. Федоренком під час підготовки останньої редакції монографічного дослідження, про що він зазначив у листі до М. М. Зайцевої від 30 листопада 1958 року.

20 червня 1960 р. було підписано видавничий договір № 173 між директором Видавництва АН СРСР О. І. Назаровим та П. К. Федоренком. Павло Костянтинівич довірив вести всі свої справи Петру Івановичу Лисенку (доручення від 4 січня 1960 року). Дала про себе знати застаріла душевна хвороба, яка на останніх кроках до омріяної перемоги звалила з ніг старого історика: **«40 дней я провёл в больнице... Нервная моя болезнь развилась на почве переутомленного умственной работой сердца. Выразилась она в мании преследования, в обостренной подозрительности даже по отношению к близким мне людям. Корни этой болезни не в плохой наследственности, не в распущенной жизни (с этой стороны все благополучно), а в тяжелом прошлом...»** (з листа до В. К. Яцунського, наукового редактора видання, від 31 березня 1960 року). Далися взнаки також і сімейні негаразди та побутові проблеми – важкі умови проживання в Києві: **«Ведь мы живем в ужасном подвале... Сейчас мы добились того, что за нами закрепили однокомнатную квартиру 18 кв. м»** (там само) [27].

Після виходу книги в листі до Станіслава Густавовича Гапоненка Павло Федоренко писав: **«Моя книга прошла тяжелый путь. Изданием ее в 1960 году закончена десятилетняя борьба за ее напечатание. Рассматривать ее нужно в совокупности с другими моими работами о руднях: одна из них напечатана в журнале "Исторические записки" № 57, другая – в "Материалах по истории СССР т. V"»** [27].

Висновки. Таким чином, книга українського дослідника Павла Костянтинівича Федоренка дев'ять років пролежала в портфелі редакції «Історических записок». Тричі Федоренко отримував відмову від Інституту історії АН СРСР включити рукопис до своїх видавничих планів. Дирекція Інституту двічі (1957,

1958 рр.) відхилила клопотання Сектору історії СРСР періоду феодалізму щодо публікації монографічного дослідження. Проте завдяки надзвичайній наполегливості вченого його праця все ж побачила світ. «Рудні» отримали схвальні відгуки та рецензії в наукових колах і від пересічних читачів.

Висловлюємо сподівання, що відтворені нами факти життя Павла Федоренка спонукатимуть дослідників до більш глибокого вивчення біографії та наукового доробку українського історика, а його постать буде реабілітовано не лише на паперах, але й в українській історичній думці.

Список використаних джерел

1. Коваленко О. Б., Ткаченко В. В. Три справи і одне життя : (П. К. Федоренко) // Репресоване краєзнавство (20–30-ті рр.). Київ ; Хмельницький, 1991. С. 228–233.
2. Коваленко О. Б., Ткаченко В. В. Доля історика // Репресоване «відродження». Київ, 1993. С. 199–211.
3. Коваленко О. Б., Ткаченко В. В. Доля і недоля Павла Федоренка // Старий Чернігів. 1993. № 2 (лип.). С. 3.
4. Коваленко О. Б. Невідома праця Павла Федоренка «Архіви Чернігівського шляхетства» // Студії з архівної справи та документознавства. Київ, 1996. Т. 1. С. 133.
5. Коваленко О. Б. Праця П. К. Федоренка «Архів Милорадовичів» // Студії з архівної справи та документознавства. Київ, 1998. Т. 3. С. 150–151.
6. Ткаченко В. В. Про Воздвиженське трудове братство та присвячену йому повість П. К. Федоренка «Серебрянные нити» // Федоренко П. К. Срібні нитки ; відп. ред. В. Ф. Верстюк. Київ, 2001. С. 3–29. (НАН України. Ін-т укр. археогр. та джерелозн. ім. М. С. Грушевського).
7. Павло Костянтинович Федоренко : (бібліогр. покажч.) / скл. О. Б. Коваленко, Л. В. Студьонова, В. В. Ткаченко ; відп. за вип. П. В. Грищенко. Чернігів : Чернігівська ОУНБ ім. В. Г. Короленка, 2003. 24 с. («Історики та краєзнавці Чернігівщини» ; Вип. 1).
8. Ткаченко В. В. Історичне краєзнавство на Чернігівщині у 20–30-х рр. // Рідна школа. 1991. № 12. С. 51–56.
9. Зуб Т. І. Видатні архівісти Чернігівщини // Збірник статей, виступів за документами державного архіву Чернігівської області. Чернігів, 1998. С. 42–51.
10. Матяш І. Б. Українська архівна періодика 1920–1930-х рр. : історія, бібліографія, бібліометрія / відп. ред. О. С. Онищенко ; Нац. акад. наук України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського. Київ, 1999. 480 с.
11. Матяш І. Б. Архівна наука і освіта в Україні 1920–1930-х років / Державний комітет архівів України, Український державний НДІ архівної справи та документознавства. Київ, 2000. 591 с.
12. Юркова О. В. Діяльність Науково-дослідної кафедри історії України М. С. Грушевського (1924–1930). Київ : Ін-т історії України НАН України, 1999. 433 с.
13. Федоренко П. К. Рудни Левобережной Украины XVII–XVIII вв. Москва : АН СССР, 1960. 264 с.

14. Федоренко П. К. Воронковская сотня Переяславского полка по Румянцевской описи 1765–1769 гг. // Труды Полтавской археографической комиссии. Полтава, 1915. Вып. 12. С. 79–227.

15. Федоренко П. К. Могильник с. Городка Ровенского уезда Волынской губернии // Труды Общества исследователей Волыни. Киев, 1915. Вып. 1. С. 1–11.

16. Федоренко П. К. З спірних питань економіки України // Україна, 1929. Кн. 35 (лип.–серп.). С. 9–33.

17. Федоренко П. К. Рудни XVI–XIX ст. на территории СССР // Исторические записки. Москва, 1956. Вып. 57. С. 210–231.

18. Документы по истории металлургии Левобережной Украины XVII–XVIII вв. / вступ. ст., подгот. текста и словарь непонятных слов П. К. Федоренко // Материалы по истории СССР. Москва, 1957. Т. 5. С. 115–203.

19. Федоренко П. К. Грабіж у побуті і праві Гетьманщини // Студії з історії України Науково-дослідної кафедри історії України в Києві. Київ, 1930. Т. 3. С. 1–60.

20. Федоренко П. К. З історії монастирського господарства на Лівобережжі XVII–XVIII ст. // Записки Історико-філологічного відділу ВУАН. Київ, 1927. Кн. 11. С. 103–136.

21. Федоренко П. К. Завдання вивчення монастирського господарства // Студії з історії України Науково-дослідної кафедри історії України в Києві. Київ, 1928. Т. 2. С. 1–35.

22. Федоренко П. К. До історії монастирських архівів // Архівна справа. 1929. Кн. 9–10. С. 102–104.

23. Федоренко П. К. Нариси з історії вивчення Чернігівщини // Записки Чернігівського наукового товариства. Чернігів, 1931. Т. 1. С. 5–38.

24. Федоренко П. К. З історії старого Чернігова // Україна. 1930. Кн. 43 (верес.). С. 27–47.

25. Федоренко П. К. О. М. Лазаревський та культурні цінності Чернігівщини // Український археографічний збірник. Київ, 1927. Т. 2. С. XXII–L.

26. Федоренко П. К. Чернігівський краєвий історичний архів та його фонди // Архівна справа. 1928. № 7. С. 22–36.

27. Інститут рукопису Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського. Ф. 215.

28. Компан О. С. Сторінки з історії промисловості України // Український історичний журнал. 1961. № 4. С. 135–137.

References

1. Kovalenko, O. B., Tkachenko, V. V. (1991). Try spravy i odne zhyttia : (P. K. Fedorenko) [Three cases and one life : (P. Fedorenko)]. In *Represovane kraieznavstvo (20–30-ti rr.)* [Repressed Local History Studies (20–30's.)]. Pp. 228–233. Kyiv; Khmelnytskyi. [In Ukrainian].

2. Kovalenko, O. B., Tkachenko, V. V. (1993). Dolia istoryka [The fate of the historian]. In *Represovane «vidrodzhennia»* [Repressed «Rebirth»]. Pp. 199–211. Kyiv. [In Ukrainian].

3. Kovalenko, O. B., Tkachenko, V. V. (1993). Dolia i nedolia Pavla Fedorenka [The fate and disadvantage of Pavel Fedorenko]. In *Saryi Chernihiv* [Old Chernihiv]. No. 2 (July), p. 3. [In Ukrainian].

4. Kovalenko, O. B. (1996). Nevidoma pratsia Pavla Fedorenka «Arkhivy Chernihivskoho shliakhetstva» [Unknown work of Pavel Fedorenko «Archives of Chernihiv nobility»]. In *Studii z arkhivnoi spravy ta dokumentoznavstva* [Studies in Archival and Documentary Studies]. Vol. 1, p. 133. Kyiv. [In Ukrainian].
5. Kovalenko, O. B. (1998). Pratsia P. K. Fedorenka «Arkhiv Myloradovychiv» [The work of P. Fedorenko «Archive of Miloradovich family»]. In *Studii z arkhivnoi spravy ta dokumentoznavstva* [Studies in Archival Affairs and Document Studies]. Vol. 3, pp. 150–151. Kyiv. [In Ukrainian].
6. Tkachenko, V. V. (2001). Pro Vozdvyzhenske trudove bratstvo ta prysviachenu yomu povist P. K. Fedorenka «Serebrianye niti» [About the Exaltation of the Cross Labor Brotherhood and P. Fedorenko's story «Silver Threads»]. In *Fedorenko P. K. Sribni nytky* [Fedorenko, P. Silver Threads]. V. F. Verstiuk (Ed.). Pp. 3–290. Kyiv: NAN Ukrainy. In-t ukr. arkhoehr. ta dzherelozn. im. M. S. Hrushevskoho. [In Ukrainian].
7. Kovalenko, O. B., Studonova, L. V., Tkachenko, V. V. (2003). Pavlo Kostiantynovych Fedorenko : (Bibliohr. pokazhch.) [Pavel Fedorenko: (Bibliographic index)]. P. V. Hryshchenko (Ed.). In *Istoryky ta kraieznavtsi Chernihivshchyny* (Series Ed.), Vol. 1, p. 24. Chernihiv: Chernihivska OUNB im. V. H. Korolenka. [In Ukrainian].
8. Tkachenko, V. V. (1991) Istorychne kraieznavstvo na Chernihivshchyni u 20–30–kh rr. [Historical Lore in Chernihiv in the 20-30's.]. In *Ridna shkola* [Native School], No. 12, pp. 51–56. [In Ukrainian].
9. Zub, T. I. (1998). Vydatni arkhivisty Chernihivshchyny [Prominent archivists of Chernihiv region]. In *Zbirnyk statei, vystupiv za dokumentamy Derzhavnoho arkhivu Chernihivskoi oblasti* [Collection of articles, speeches on documents of the State archive of Chernihiv region]. Pp. 42–51. Chernihiv. [In Ukrainian].
10. Matiash, I. B. (1999). *Ukrainska arkhivna periodyka 1920–1930-kh rr.: istoriia, bibliohrafiia, bibliometriia* [Ukrainian archival periodicals of 1920s – 1930s: history, bibliography, bibliometry]. O. S. Onyshchenko (Ed.). Kyiv: Natsionalna akademiia nauk Ukrainy, Natsionalna biblioteka Ukrainy imeni V. I. Vernadskoho. [In Ukrainian].
11. Matiash, I. B. (2000). *Arkhivna nauka i osvita v Ukraini 1920–1930-kh rr.* [Archival science and education in Ukraine in the 1920s and 1930s]. Kyiv: Derzhavnyi komitet arkhiviv Ukrainy, Ukrainskyi derzhavnyi NDI arkhivnoi spravy ta dokumentoznavstva. [In Ukrainian].
12. Yurkova, O. V. (1999). *Diialnist Naukovo-doslidnoi kafedry istorii Ukrainy M. S. Hrushevskoho (1924–1930)* [Activity of the M. S. Hrushevsky research chair on the history of Ukraine (1924–1930)]. Kyiv: Instytut istorii Ukrainy NAN Ukrainy. [In Ukrainian].
13. Fedorenko, P. K. (1960). *Rudni Levoberezhnoi Ukrainy XVII–XVIII vv.* [Mines of the Left-Bank Ukraine of the 17th–18th centuries]. Moskva: AN SSSR. [In Russian].
14. Fedorenko, P. K. (1915). Voronkovskaia sotnia Pereiaslavskogo polka po Rumiantsevskoi opisi 1765–1769 gg. [Voronkiv hundred Pereiaslav regiment according to the Rumiantsev inventory of 1765–1769]. In *Trudy Poltavskoi arkhieograficheskoi komissii* [Transactions of the Poltava Archaeographic Commission]. No. 12, pp. 79–227. Poltava. [In Russian].

15. Fedorenko, P. K. (1915). Mogilnik s. Gorodka Rovenskogo uezda Volynskoi gubernii [Burial grounds near the village Horodok of Rivne district in Volyn province]. In *Trudy Obshchestva ssledovatelei Volyni* [Transactions of the Volyn Researchers Society]. No. 1, pp. 1–11. Kyiv. [In Russian].

16. Fedorenko, P. K. (1929). Z spirnykh pytan ekonomiky Ukrainy [On controversial issues of the Ukrainian economy]. In *Ukraina* [Ukraine]. No. 35, pp. 9–33. [In Ukrainian].

17. Fedorenko, P. K. (1956). Rudni XVI–XIX st. na territorii SSSR [Mines of the 16th – 19th cc. on the territory of USSR]. In *Istoricheskie zapiski* [Historical Notes]. No. 57, pp. 210–231. Moskow. [In Russian].

18. Fedorenko, P. K. (1957). Dokumenty po istorii metallurgii Levoberezhnoi Ukrainy XVII–XVIII vv. [Documents on the history of metallurgy of the Left-Bank Ukraine of the 17th–18th centuries]. In *Materialy po istorii SSSR* [Materials on the history of the USSR]. Vol. 5, pp. 115–203. Moskow. [In Russian].

19. Fedorenko, P. K. (1930). Hrabizh u pobuti i pravi Hetmanshchyny [Robbery in the life and law of the Hetmanate]. In *Studii z istorii Ukrainy Naukovo-doslidnoi kafedry istorii Ukrainy v Kyievi* [Studies on the History of Ukraine of the Research Department of History of Ukraine in Kyiv]. Vol. 3, pp. 1–60. Kyiv. [In Ukrainian].

20. Fedorenko, P. K. (1927). Z istorii monastyrskoho hospodarstva na Livoberezhzhi XVII–XVIII st. [From the history of the monastery economy on the Left Bank in the 17th–18th cc.]. In *Zapysky Istoryko-filolohichnoho viddilu VUAN* [Notes of the Department of History and Philology of the VUAN]. Vol. 11, pp. 103–136. Kyiv. [In Ukrainian].

21. Fedorenko, P. K. (1928). Zavdannia vyvchennia monastyrskoho hospodarstva [The problems of studying the monastery's economy]. In *Studii z istorii Ukrainy Naukovo-doslidnoi kafedry istorii Ukrainy v Kyievi* [Studies on the history of Ukraine of the research chair of the history of Ukraine in Kyiv]. Vol. 2, pp. 1–35. Kyiv. [In Ukrainian].

22. Fedorenko, P. K. (1929). Do istorii monastyrskykh arkhiviv [On the history of monastic archives]. In *Arkhivna sprava* [Archival Affairs]. No. 9–10, pp. 102–104. [In Ukrainian].

23. Fedorenko, P. K. (1931). Narysy z istorii vyvchennia Chernihivshchyny [Essays on the History of Studying the Chernihiv Region]. In *Zapysky Chernihivskoho naukovoho tovarystva* [Notes of the Chernihiv Scientific Society]. Vol. 1, pp. 5–38. Chernihiv. [In Ukrainian].

24. Fedorenko, P. K. (1930). Z istorii staroho Chernihova [From the history of old Chernihiv]. In *Ukraina* [Ukraine]. No. 43, pp. 27–47. [In Ukrainian].

25. Fedorenko, P. K. (1927). O. M. Lazarevskiy ta kulturni tsinnosti Chernihivshchyny [Lazarevskiy and cultural values of Chernihiv region]. In *Ukrainskyi arkheohrafichnyi zbirnyk* [Ukrainian Archeographic Digest]. Vol. 2, pp. XXII–L. Kyiv. [In Ukrainian].

26. Fedorenko, P. K. (1928). Chernihivskiy kraievyy istorychnyi arkhiv ta yoho fondy [Chernihiv Regional Historical Archive and its depositaries]. In *Arkhivna sprava* [Archive Affairs]. No. 7, pp. 22–36. [In Ukrainian].

27. Fond 215. Istitute of Manuscript of V. I. Vernadskiy National library of Ukraine. [In Ukrainian].

28. Kompan, O. S. (1961). Storinky z istorii promyslovosti Ukrainy [Pages on the history of industry of Ukraine]. In *Ukrainskyi istorychnyi zhurnal* [Ukrainian Historical Journal]. No. 4, pp. 135–137. [In Ukrainian].

Maryna Anatoliivna Filipovych,
Candidate of Historical Sciences,
Head of the Department of Codicology and Codicography
Institute of Manuscript, V. I. Vernadskyi National Library of Ukraine
ORCID: 0000-0002-7184-3203
e-mail: marifil@ukr.net

Pavlo Fedorenko. Mines of the Left-Bank Ukraine of the 17th–18th centuries. Moscow: USSR Academy of Sciences, 1960. 264 p.: the life of a historian through the prism of one book

The aim of the research is to reproduce a difficult way of the scientific work of the Ukrainian historian, archaeographer, archivist and teacher Pavlo Fedorenko (1880–1962) «Mines of the Left-Bank Ukraine of the 17th–18th centuries» – from the manuscript to the printed edition. **Methodology.** During the research general scientific methods of analysis and synthesis as well as a historical-critical method, a microhistorical analysis and a biographical method were used. They allowed us to reconstruct a certain part of life of the Ukrainian researcher. **Scientific novelty.** Unknown facts of Pavlo Fedorenko's biography were discovered during the scientific processing of the archive fond of the researcher stored in the Institute of Manuscript of V. I. Vernadskyi National Library of Ukraine. **Conclusion.** In the background of the publication of Pavlo Fedorenko's scientific work was a long struggle with a system and a man. In 1946 the manuscript of the monographic research of Pavlo Fedorenko was stolen by M. F. Holovanov. Later the researcher happened to find out and get back his work, but it was staying in the portfolio of the «Historical Notes» Publishing House for nine years. Three times Pavlo Fedorenko received negative answers from the Institute of History of the Academy of Sciences of the USSR for his proposals to accept the paper for the publication. Twice (1957, 1958) the Directory Board of the Institute declined the proposal of the Sector for the feudal period history of the USSR regarding the publication of the monograph. Nevertheless due to the multiply efforts of the scientist his work was published. The «Mines» had been appreciated and positively reviewed by the scholars and approved by ordinary readers. The recollection of the past events might be useful for Pavel Fedorenko's biographers and for researchers of Ukrainian historiography of the 20s-60s of the 20th century.

Key words: Pavlo Fedorenko, mines, Left-Bank Ukraine, Institute of History of the USSR, «Historical Notes» Publishing House.

Марина Анатольевна Филипович,

кандидат исторических наук,

заведующая отделом кодикологии и кодикографии Института рукописи Национальной библиотеки Украины имени В. И. Вернадского

ORCID: 0000-0002-7184-3203

e-mail: marifil@ukr.net

П. К. Федоренко. Рудни Левобережной Украины XVII–XVIII вв. Москва: АН СССР, 1960. 264 с.: жизнь историка сквозь призму одной книги

Цель работы. Воспроизвести сложный путь научного труда украинского историка, археографа, архивиста и педагога Павла Константиновича Федоренко (1880–1962) «Рудни Левобережной Украины XVII–XVIII вв.» – от рукописи к печатному изданию. **Методология.** В ходе исследования были применены общенаучные методы анализа и синтеза, историко-критический метод, а также микроисторический анализ и биографический метод, которые позволили реконструировать определенный отрезок жизни украинского исследователя. **Научная новизна.** Обнародованы неизвестные до сих пор факты биографии Павла Федоренко, обнаруженные нами во время научной обработки архивного фонда, хранящегося в Институте рукописи Национальной библиотеки Украины имени В. И. Вернадского. **Выводы.** Установлено, что за публикацией его научного труда спрятана длительная борьба с системой и человеком. В 1946 году рукопись монографического исследования П. К. Федоренко была похищена М. Ф. Головановым. Ученому удалось вернуть свой научный труд, но книга девять лет пролежала в портфеле редакции «Исторических записок». Трижды Федоренко получал отказ от Института истории АН СССР включить рукопись в свои издательские планы. Дирекция Института дважды (1957, 1958 гг.) отклоняла ходатайство Сектора истории СССР периода феодализма по поводу публикации монографического исследования. Но благодаря чрезвычайной настойчивости ученого его труд все же увидел свет. «Рудни» получили положительные отзывы и рецензии в научных кругах и от рядовых читателей. Реконструированные события будут интересны для биографов Павла Федоренко, а также исследователей украинского историописания 20–60 годов XX века.

Ключевые слова: Павел Константинович Федоренко, рудни, Левобережная Украина, Институт истории АН СССР, журнал «Исторические записки».

*Статья подготовлена 25 березня 2019 року;
подана до друку 8 квітня 2019 року.*